

A hivatalos statisztikai adatok megjelenítésének összehasonlító történeti vizsgálata

Gazdaság- és társadalomstatisztika a KSH preferenciáinak tükrében

Lencsés Ákos: A statisztikai adatszabályozás módszerei a kezdetektől napjainkig Magyarországon. Budapest, MTA Könyvtár és Információs Központ – KSH Könyvtár, 2020. 208 oldal. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei. 43 (118). Új sorozat – A statisztika történetei 5.)

A bemutatásra kiválasztott kötet a szerzőnek *A statisztikai adatáramlás és adatszabályozás módszerei és lehetőségei a kezdetektől napjainkig Magyarországon* című PhD-értekezése felhasználásával készült. Lencsés Ákos korábban a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár, illetve az MTA Könyvtár és Információs Központ keretein belül működő EISZ (Elektronikus Információs Szolgáltatás Nemzeti Program)¹ munkatársaként dolgozott. Ennek fényében nem meglepő, hogy a könyvtár kiemelt szerepet kapott az elemzésben, valamint az sem, hogy a hivatalos statisztika és a tudományos szféra kapcsolatára számos alkalommal történik utalás az open science² gondolat jegyében.

A mű nem egy átfogó statisztikatörténeti munka. A kutatás elsődleges célja a hazai szakirodalomból eddig hiányzó, a főbb magyar hivatalos statisztikai kiadványok szerkezetét és mennyiségi jellemzőit bemutató vizsgálat elvégzése volt

¹ Az Elektronikus Információs Szolgáltatás Nemzeti Program (EISZ) a hazai felsőoktatás, közgyűjteményi szféra és a nonprofit kutatásban résztvevők számára nyújt hozzáférést elektronikus tudományos tartalmakhoz nemzeti licenc vásárlásával. Forrás: <http://eisz.mtak.hu/index.php/hu/informaciok.html#eisz> (letöltve: 2021.03.31)

² Együttműködésen alapuló tudományos gyakorlat, amely során lehetőség nyílik a kutatási anyagok, a kutatás során keletkezett információk és az ezek alapján készült publikációk (open access) stb. szabad felhasználására, megosztására.

az 1868 és 2015 közötti időszakra vonatkozóan, és az ebből levonható következtetések megállapítása a hazai hivatalos statisztikai szervezet adatközlési és kiadványstratégiáját illetően. A tézisek elsősorban az adatkezeléssel kapcsolatos fordulópontokra és a főbb statisztikai szakkiadványok társadalmat, illetve gazdaságot érintő fejezeteinek mennyiségi megoszlására vonatkoznak; ezek vizsgálatából következtet Lencsés az egyes korszakokban a hivatal által előnyben részesített témákat illetően. Ahogy azt a szerző is megemlíti, az elemzés csak a hivatalos statisztika által kiadott legfontosabb kiadványsorozatokat vizsgálja, így – bár hiánypótló – nem tekinthető teljes körűnek, inkább a későbbi elemzések számára jelenthet kiindulási alapot. A munka négy, egymástól jól elkülöníthető részből épül fel.

Az első fejezetben (*A statisztikai tudomány kialakulása Magyarországon*) a hivatalos statisztika történetét bemutató legfontosabb négy szakirodalmi munka rövid ismertetése mellett az olvasó megismerheti a magyar statisztika helyzetét, alakulását, fejlődését a 16. századi kezdetektől egészen a 2016. évben elfogadott legutóbbi statisztikai törvényig. A hivatal tevékenységét korszakokra bontva mutatja be, mindvégig kitérve a dolgozat szempontjából releváns kérdéskörök (adatkezelés, adatgyűjtési politika, szenzitív adatok kezelése, kiadványpolitika) állapotának és jellegzetességeinek megjelenítésére. A fejezet zárásaként a statisztikai törvények összefoglaló elemzését adja az adatok kezelése és a személyes adatok védelme szempontjából.

Ez utóbbi rész képezi az átvezetőt a második fejezethez (*Szenzitív adatok kezelése a Központi Statisztikai Hivatalnál*), amelyben a KSH által kezelt szenzitív adatokról, gyűjtésük és felhasználásuk történeti előzményeiről, jelenlegi helyzetükről esik szó. A személyes adatokat illetően a szerző kiemelten a nemzetiségi és a felekezeti adatokat vizsgálja; a tágabb értelmezésekkel nem foglalkozik. A magyar népszámlálások nemzetiséget és felekezetet érintő adatgyűjtési módszereinek áttekintését követően Lencsés egy nemzetközi (brit) példával érzékelteti az országonkénti – akár jelentős mértékű – eltéréseket, az adatgyűjtést és az adatok felhasználását illetően is. Így például, míg Magyarországon a 2001. évi népszámlálás során magas volt a nem kötelező, szenzitív kérdésekre választ adók aránya, addig Nagy-Britanniában heves tiltakozások zajlottak a kötelezően megválaszolendő felekezeti kérdés miatt. Ugyanakkor érdekes a népszámlálási kérdőívek eltérő felhasználása is: míg Magyarországon a legutóbbi szabályozás értelmében a személyi íveket legkésőbb két éven belül meg kell semmisíteni, addig Nagy-Britannia nagy hangsúlyt helyez a személyi anyagoknak a kutatók és a társadalom által történő (újra)hasznosítására, melyet az úgynevezett százéves szabály értelmében tesz lehetővé. Így nem statisztikai célzattal, a brit népszámlálások anyagai 1841-től kezdődően kutathatók az interneten, amennyiben eltelt az anyag keletkezésétől számított száz esztendő. A szerző még ebben a fejezetben, a szenzitív adatokat követően tér ki a magyarországi könyvtárstatisztika történeti alakulására.

A harmadik fejezet (*A statisztikai kiadványok szerkezeti vizsgálata*) alkotja a kötet – és egyben a szerző által végzett kutatás – magját. Lencsés a magyar statisztikai irodalom szerkezeti vizsgálatával alapvetően az alábbi kérdésekre keresi a választ: melyik korszakban, milyen témaköröket publikáltak a legnagyobb és legteljesebb mértékben; milyen következtetések vonhatók le a KSH kiadványpolitikáját illetően; illetve, hogy milyen kapcsolat figyelhető meg az egyes politikai irányelvek vagy történeti fordulópontok (például 1919, 1948, 1989 stb.) és a kiadványok jellemzői között?

A kutatás elsődleges forrását a hivatalos statisztika meghatározó periodikái képezik: a *Magyar Statisztikai Évkönyv*, a *Hivatalos Statisztikai Közlemények*, a *Magyar Statisztikai Közlemények – Új folyam* és a *Magyar Statisztikai Közlemények – Új sorozat*. Ez utóbbi három lényegében egy kiadványsorozatnak tekinthető, hiszen folytatólagosan jelentek meg 1868-tól 1942-ig. 1957 és 1984 között a *Statisztikai Időszaki Közlemények* vette át az említettek szerepét, 2007 óta pedig a kizárólag online megjelenő *Statisztikai Tükör* tölt be hasonló funkciót. Mindkét utóbb említett folyóirat is szerepel a kutatásban. A szerző által végzett vizsgálat elsősorban az egyes kötetek fejezeteinek és táblázatainak megoszlását elemzi, azt tanulmányozva, hogy a két fő témakör (a népesedés- és társadalomstatisztika, illetve a gazdaságstatisztika), valamint alkategóriáik megjelenítése hogyan viszonyul egymáshoz.

A *Magyar Statisztikai Évkönyv* vizsgálata alapján megállapítható, hogy a gazdaságra vonatkozó adatokat közlő táblázatok voltak túlsúlyban, ám egyfajta stabilitás figyelhető meg a társadalomstatisztikai adatok közlését illetően. Elmondható továbbá, hogy a gazdasági és demográfiai válságok nem okoztak trendváltozást; a szerkezeti változások inkább a politikai rendszerváltozásokhoz köthetők (például 1989-ben a korábbiakhoz képest több népesedésstatisztikai adatot közölt az évkönyv). A *Hivatalos Statisztikai Közlemények* esetében megfigyelhető, hogy a hivatal nagyobb hangsúlyt helyezett a gazdaságstatisztikai adatgyűjtések kidolgozására és közlésére. A fejezetek leggyakoribb témái a mezőgazdasággal és a külkereskedelemmel foglalkoznak. Ugyanez mondható el a *Magyar Statisztikai Közlemények – Új folyamról* is; a 29 kötetből 19 e két témakörrel foglalkozik. A módszertanban a *Magyar Statisztikai Közlemények – Új sorozat* hozott változást, hiszen ez az *Évkönyvhöz* hasonló, kiegyenlített arányban jelenítette meg a társadalom-, illetve a gazdaságstatisztikát. A szerző megállapítása szerint e három sorozat trendje alapvetően hasonló az *Évkönyvéhez*. Ezzel szemben a *Statisztikai Időszaki Közlemények* szerkezete jelentősen eltér ennek köteteitől; elsősorban a gazdasági témakörökre összpontosít. Lencsés következtetése szerint ez annak a jele, hogy míg a hivatal az *Évkönyv* keretein belül ügyelt a két fő témakör közti egyensúlyra, addig az elemzésekben már a gazdaságstatisztika élvezett előnyt. A *Statisztikai Tükörben* a hivatal általában szintén egyenértékűen tárgyalja a társadalmat és a gazdaságot, azonban

megfigyelhető, hogy a két téma az évek során nem azonos hangsúllyal jelent meg. A fejezet zárásaként Lencsés bemutatja a kutatásához használt másodlagos forrásokon (négy kiválasztott napilap) végzett elemzés eredményét. E vizsgálat során arra a kérdésre kereste a választ, hogy a hírlapokban milyen mennyiségben, valamint a vizsgált hivatali kiadványokban azonosított arányhoz képest hogyan jelennek meg a társadalom- és gazdaságstatisztikai témák. Ugyanakkor mivel csupán négy folyóiratról van szó, amelyek időköre sem egyezik meg, így nem lehet megfelelő módon összehasonlítani a hazai hírlapirodalomban megjelent, illetve a hivatalos statisztikai kiadványokban közölt statisztikai adatokat.

A negyedik fejezet (*Könyvtárak szerepe a statisztikai tájékoztatásban*) – az előző háromtól eltérően – nem az adatkezelési–adatgyűjtési politika és a szenzitív adatok kérdésköreire épül, hanem a statisztikai könyvtárak szerepével foglalkozik, a hivatalok által gyűjtött adatokhoz való hozzáférést, illetve a hivatalos statisztikák támogató tevékenységüket illetően. A hazai statisztikai könyvtárak történetének bemutatását követően, a szerző a KSH Könyvtár szolgáltatásainak történeti alakulását részletezi, majd egy érdekes nemzetközi összehasonlítást is közöl az európai statisztikai könyvtárak helyzetéről a hivatalok viszonylatában.

Összességében a kötet kiváló kezdeményezésként értelmezhető, ami a statisztikai szakirodalom tematikus feldolgozását illeti. Emellett viszont mindenképpen megemlítendő, hogy a hazai hivatalos statisztika kiadványportfóliója az itt bemutatottnál jóval szélesebb, így a vizsgált kötetben többek között nem olvashatunk a *Magyar Statisztikai Zsebkönyv* sorozatról, a Hivatal által kiadott számos tematikus évkönyvről, valamint az 1950-es évektől 2016-ig megjelenő megyei évkönyvekről sem, holott ezek a kiadványok a Hivatal által alkalmazott kiadványstratégiában bekövetkezett, különböző eredetű változásokat is szemléltetik. Bár nem a KSH, hanem az 1869-től működő Fővárosi Statisztikai Hivatal kiadványa, a *Székesfővárosi Statisztikai Közlemények* című sorozat mint hivatali kiadvány szintén említést érdemel, az egyes tematikák, szakstatisztikák részletekbe menő elemzése miatt. A kutatást a fentiekén kívül érdemes lenne a KSH folyóiratának, a *Statisztikai Szemlének* az áttekintésével, illetve valamilyen szintű nemzetközi kitekintéssel is bővíteni.

Horváth Balázs